

gemine = *Akmena* (v. š. *Akminà* [= *àkmènà* – įterpta mano, *V. V.*) – pro Kretingą tekanti upė, kurios žemupį vokiečiai vadina *Dange*. Ar tai nerodo, kad K. Būga tiksliai ir *Danės* pavadinimo, ir objekto buvimo įtikinamai nebuvo nušvietęs?

LITERATŪRA

BŪGA, K. 1961: *Rinkiniai raštai* 3. Sudarė Z. Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

FENZLAW, W. 1936: *Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets*, Halle.

K = F. KURSCHAT, *Wörterbuch der litauischen Sprache*, Halle, 1883.

VITKAUSKAS, V. 1997: *Kylė* – naujybė. *Kalbotyra* 44, 109–111.

VITKAUSKAS, V. 2001: *Lietuvių kalbos tarmių morfoneminiai reiškiniai*, Vilnius: Žara.

Vytautas Vitkauskas

Lietuvių kalbos institutas

Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, Lietuva

Gauta 2002 06 24

KELETAS PASTABŲ APIE PAŽIŪRAS Į SENIAUSIŲ LIETUVIŲ KALBOS PAMINKLŲ LEIDIMĄ

„Acta Linguistica Lituanica“ 45-ajame tome paskelbtoje A. Judženčio *Naujų darbų apžvalgoje* aptariama 2000 m. išleista knyga *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai* (žr. p. 211–213). Deja, toji apžvalga pilna klaidų ir nesusipratimų. Kad patikslus skaitytojas neliktų suklaidintas keistų Judženčio samprotavimų, būtina bent kai ką paaiškinti.

Iš Judženčio rašto aiškiai matyti, kad jam trūksta to minimalaus išprusimo, kurį privalo turėti jau magistro darbą bendrosios kalbotyros klausimais rašantys studentai: jam nėra aišku, kad alfabetinės rašybos dalykus – kaip puikiai išdėstė Saussure’as XX a. pradžioje – reikia skirti nuo kalbinės analizės, nes jie tėra konvencinis kalbinių ženklų išraiškos vaizdavimo būdas:

ženklas

rašyba ← → išraiška ← → reikšmė

Judženčiui taip pat neaišku, kad nagrinėjant vertimus svarbiausias dalykas yra prasmės pagrindu nustatomas ryšys tarp šaltinio ir vertimo kalbinių ženklų:

šaltinio

vertimo

rašyba ← → ženklai ← → prasmė ← → ženklai ← → rašyba

Tas apžvalgininko nesusigaudymas išryškėja kad ir iš šių pavyzdžių:

a) Judžentis rašo, kad Jono Palionio studija *Martyno Mažvydo rašyba* „kloja pamatus tolesniems Mažvydo raštų kalbos tyrimams“ (p. 211), nors svarbiausios tolesnių Mažvydo kalbos tyrimų sritys yra ne rašyba ir fonologija (kuri gana gerai ištirta), bet leksika, sintaksė ir semantika, kurių nagrinėjimui labiausiai reikalingas lyginimas su šaltiniais;

b) Judžentis skelbia, kad mano publikacija „neatstoja 1974 m. leidinio *Martynas Mažvydas. Pirmoji lietuviška knyga* (Vilnius: Vaga)“ (p. 213). Tai tikriausias nesusipratimas, nes tokio tikslo autorius neturėjo ir negalėjo turėti. Jeigu apžvalgininkas būtų bent paviršutiniškai palyginęs abi knygas, būtų pastebėjęs, kad jos papildė viena kitą: mano publikacijoje šalia fotografuotinio lietuviško teksto pateikiami kalbiniai ir muzikiniai šaltiniai, kurių neturėjo ir nepateikė 1974 m. knygos sudarytojai, savo ruožtu labiau gilindamiesi į rašybą ir kartu su fotografuotiniu lietuvišku tekstu pateikdami jo perrašą. Norintiems gilintis į leksiką, sintaksės ir semantikos klausimus, leidinio *Martynas Mažvydas. Pirmoji lietuviška knyga* neužteks, nes reikės turėti po ranka šaltinius.

Jeigu Judžentis būtų atidžiau paskaitęs mano knygos įvadinį straipsnį ir kiek susipažinęs su „mokslineje periodikoje 1997–1999 metais autoriaus paskelbtais darbais“ (p. 211), būtų lengvai pastebėjęs, kad leidinyje daugiausia dėmesio atkreipta į ligi šiol mažai tyrinėtą didelį giesmyną *Gesmes Chrikszoniskas*: nuodugnai išnagrinėjęs šio rinkinio šaltinius, tik į darbo pabaigą priėjau prie mažesnių su Mažvydo vardu susijusių publikacijų, ypač atsižvelgdamas į giesmes bei jų melodijas. Didaktinės 1547 m. katekizmo dalies ryšius su šaltiniais įvairiapusiškai yra išnagrinėjęs Ch. Stangas žinomoje savo 1929 m. monografijoje *Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas*, todėl ta dalis mažiausiai mane domino. Tuo tarpu Judžentis kalba tik apie tą didaktinę dalį, iš esmės atsiribodamas nuo *Gesmių Chrikszoniskų*. Dar labiau keista, kad jis neapžvelgė visos šios katekizmo dalies, o tik iš lenkų kalbos verstus puslapius. Mat ilgas skyrius *Uredai ukiniku* yra išverstas iš lotynų kalbos, kurią be abejo reikia mokėti norint ką nors apie tą skyrių pasakyti.

Nurodęs kelias smulkias korektūros klaidas mano perrašytoje trumpoje lenkiško šaltinio ištraukoje apžvalgininkas daro štai tokią apibendrinamą išvadą apie visą darbą: „Šios klaidos verčia abejoti ir kitų pateikiamų originalų – lotyniškų ir vokiškų – perrašymo tikslumu“ (p. 212). Tik žmogus, neišmanantis ir pats nedirbęs filologinio darbo, gali daryti tokias išvadas remdamasis tuščiais spėliojimais, nė nepabandęs patikrinti vokiškų ir lotyniškų tekstų pateikimo. O gal tam pritrūko ne tik lotynų, bet ir XVI a. vokiečių kalbos mokėjimo.

Neteisingas yra ir Judženčio teiginys, kad „Pastabose po fotokopijomis parengėjo taisomos spaudos klaidos“ (p. 212). Visur darbe rašoma *sk.* (t. y. *skaitykite*), o ne *taisykite*. Tuo norėta pabrėžti, kad fotografuotinis tekstas yra pagrindas, kurio reikia laikytis be jokių pakeitimų: tomis pastabomis siekiama ne taisyti lietuvišką tekstą, o tik padėti skaitytojui „atgaminti“ po XVI a. raidėmis slypinčią kalbinio teksto sandarą. Kiekvienam nuovokesniam skaitytojui (bet, matyt, ne apžvalgininkui) turėtų būti aišku, kad tokios skliausteliuose prirašytos formos, kaip (= *kraughis*), (= *schwentaqhi*) yra ne pataisymai, o tik kiti (Mažvydui įprastesni) rašybos variantai, kurie pateikiami tam, kad skaitytojas galėtų lengviau atpažinti kalbines formas. Vėl grįžtame prie to paties: gerai nesuvokdamas rašybos ir kalbos santykio Judžentis mano, kad kiti kalbininkai yra jo lygio. Mažvydo rašybos nenuoseklumai yra gerai žinomi, ir juos taisyti tikrai netikslinga.

Apžvalgoje teigiama: „Tais atvejais, kai Mažvydo tekstų originalai arba jų faksimilės parengėjui buvo prieinami, fotografuotinis jų pateikimas būtų tik padidinęs tekstų patikimumą ir knygos vertę“ (p. 212). Iš to teiginio matyti, kad nepatyręs apžvalgininkas nežino, jog, norint

pagrečiui pateikti tekstus ir jų šaltinius, reikia pastarųjų išdėstymą pritaikyti prie pirmųjų, o tai geriausiai galima daryti perrašant šaltinius. Be to, šis būdas leidžia pateikti skaitytoji „švarius“ puslapius, dažnai lengviau skaitomus negu XVI a. knygų faksimilės.

Klaidingas yra Judženčio teiginys apie publikacijos šaltinius: „Juos parinkdamas sudarytojas rėmėsi ankstesniais Chr. Stango, P. U. Dinio, D. Pociūtės, J. Trilupaitienės tyrimais, juos esant reikalui patikrino ir patikslino“ (p. 211). Šis teiginys tinka tik nedidelei publikacijos dalelei – 1547 m. katekizmui, nes Stangas iš tiesų nustatė ir pateikė visų kalbinių tekstų šaltinius, o Trilupaitienė išnagrinėjo katekizmo giesmių melodijas. Tačiau to negalima pasakyti apie kūrinio *Giesmė S. Ambrašeijaus* šaltinį, kurį Dini savo studijoje pateikė pagal bažnytinėje XX a. knygoje išleistą lotyniškos giesmės variantą. Tuo tarpu mano leidinyje pateiktas pagrindinio giesmės šaltinio *Te Deum laudamus* renesansinis tekstas pagal Mažvydo laikų knygą; be to, nustatyta ir iš 1541 m. čekiško giesmyno *Piesně Chwal Božských* perspausdinta ilga Mažvydo panaudota melodija, nuo kurios Dini atsiribojo. Lenkišką šios giesmės šaltinį aš pirmą sykį pateikiau pagal 1547 m. Karaliaučiuje išleistą Seklucjano giesmyną *Pieśni duchowne a nabożne*, remdamasis 1897 m. T. Wierzbowskio perspausdu, nes vienintelis iki XX a. išlikęs egzempliorius dingo Antrojo pasaulinio karo pabaigoje. Ištyręs p. 90–91 išspausdinto teksto šaltinius, nustaciau, kad jame reikia skirti dvi giesmes ir kad eilutės *Ant Diewa dangun begima tayıp perwersket, gedodami ieyb grafeý susandaru wissi gedotumbit* yra ne giesmės ketvirtoji strofa (kaip teigė Dini), o tik antrosios giesmės įvadinis komentaras.

Minėtasis Judženčio teiginys mažiausiai tinka didžiuliame veikalui *Gesmes Chriksczoniskas*, užimančiam beveik tris ketvirtadalius visų Mažvydo raštų. Muzikologė Trilupaitienė iki 2000 m. išėjusiuose savo darbuose iš esmės nelietė *Gesmių Chriksczoniskų* melodijų: mano publikacijoje nustatomi ir pirmą kartą pateikiami dešimčių giesmyno melodijų šaltiniai. Kalbėdamas apie literatūrologės D. Pociūtės požiūrį į *Gesmių Chriksczoniskų* šaltinius, Judžentis net nesugebėjo suprasti autorės formuluotės „išskyrus ... mišių psalmodijos dalis Neįtraukti čia ir S[enojo] T[estamento] psalmių vertimai, nes tai atskira tekstų grupė“ (*XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės*, p. 147). Jis rašo: „Mažvydo tekstų sąrašas pagal pirmąsias eilutes nuo panašaus Dainoros Pociūtės sudaryto sąrašo ...skiriasi tuo, kad jame sudėtos mišių psalmodijos dalys“. Taigi kur dingo gausūs ir svarbūs S[enojo] T[estamento] psalmių vertimai? Be to, Judžentis nepastebėjo, kad Pociūtė atsiribojo nuo dešimčių *Gesmėse Chriksczoniskose* įdėtų maldų, nesusijusių su jos monografijos tematika. Jeigu Judžentis būtų kiek nuodugniau susipažinęs su D. Pociūtės monografija, būtų galėjęs pastebėti, kad nustatydama vokiškus ir lotyniškus *Gesmių Chriksczoniskų* šaltinius ji rėmėsi dviem Vokietijoje XIX a. išleistais veikalais: Ph. Wackernagelio antologija *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zum Anfang des XVII Jhs.* ir E. Kocho studija *Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche* (pastarojoje dažnai pateikiama tik giesmių pradžia, todėl daugeliu atvejų Pociūtės nurodymai į Kocho studiją neleidžia rasti pilno šaltinio). Be to, ryšius su Seklucjano kūrinių Pociūtė nustatė ne pagal giesmynus *Pieśni duchowne a nabożne* ir *Piesni Chrześciańskie, dawniejsze y nowe*, o pagal Warminskio monografiją *A. Samuel i Jan Seklucyan*, kurioje pateikiama tik giesmių pradžia. Rengdamas savo publikaciją, aš ėjau kitokiu keliu: surađęs ir ištyręs keliasdešimt savo bibliografijoje cituotų Mažvydo laikų knygų, iš jų perrašiau tekstus ir melodijas. Tai leido ne tik pasiremti pirminiais šaltiniais, bet ir pirmą kartą nustatyti, kad *Gesmių Chriksczoniskų* šaltinių didžioji dalis paimta iš kelių konkrečių XVI a. knygų (Lutherio *Geistliche Lieder*, Lossiaus *Psalmodia*, Bohemijos brolių giesmynas *Ein New Geseng buch-*

len ir Luther'io psalmynai). Pats ilgiausias ir didžiausias mano darbo etapas buvo XVI a. knygų ieškojimas ir Mažvydo giesmyno šaltinių nustatymas, nes *Gesmes Chriksczoniskas* yra sudėtingas rinkinys. Tik visai neturėdamas nuovokos apie senųjų raštų šaltinių paieškas ir tyrimą Judžentis galėjo parašyti, kad „knyga nėra koks autorinis darbas ... Michelinis yra knygos sudarytojas ar parengėjas ir redaktorius“ (p. 211). Juk tik tai suradus ir ištyrus šaltinius buvo galima išdėstyti tai, kas, Judženčio žodžiais tariant, priklauso mano plunksnai, bet ir tai jam, matyt, buvo sunkiai suprantama, nes teko skųstis, kad „parašyta gana painiai“ (p. 211).

Teiginys „Aiškinant perspausdinamų tekstų santykį su originalais trikdė nepagrįsta parašų po nuotraukomis įvairovė“ (p. 213) aiškiai rodo, kad Judženčiui trūksta elementaraus filologinio išsilavinimo: kitaip jam būtų buvę aišku, kad kiekvieno atskiros konkretaus kūrinio ryšys su šaltiniais yra savitas, turi savo „individualybę“, kurią galima apibūdinti skirtingai; prieš tris dešimtmečius kalbininkas G. Lakoffas apie tai yra parašęs puikų straipsnį *Hedges: a study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts* („Journal of Philos. Logic“ 2 [1973], p. 458–508), su kuriuo Judženčiui patarčiau susipažinti.

Apskritai prieš imantis vertinti senųjų kalbos paminklų ir jų šaltinių tyrimus bei leidimus reikėtų bent pasistengti suprasti jų pobūdį, turinį ir problematiką.

Guido Michelini
Università degli Studi di Parma
Viale S. Michele 9/A, I-43100 Parma, Italia
gmic@ipruniv.cce.unipr.it

Gauta 2002 07 03